

KAKKELOVNE I SKOVRIDDERGÅRDEN

Niels-Holger Larsen, 5.marts 2006/opdateret 25.7.2013

1600-tallets Skovriddergård lå øst for Nikolaj kirke i Rønne. Her boede nemlig i et par årtier kongens "holtzförster" – skovridderen for vestre herred og senere tillige flere af kongens øverste embedsmænd.

Kvarteret omkring Nikolaj kirke, 1744. Den store firlængede gård øst for kirken er "Skovriddergården". Gården nævnes første gang i 1659, hvor kongens nyudnævnte skovridder Erik Mogensen flyttede ind i gården - året efter at bornholmerne havde smidt svenskerne ud af Hammershus. Østergade gik nord om gården og fortsatte forbi kirken og ned til havnen, præcis som i dag.

Udsnit af admiral Geddes kort til forslag om ny befæstning af Rønne 1744. Bornholms Museums fotoarkiv.

1718 købte proviantforvalter Abroes 28-årige søn fra Christiansø gården. Johannes Lorentzen Abroe var købmand og håndværker, og 1753 rev han den da 18 fag lange nordre længe mod Østergade ned, og byggede den nuværende, som blev 19 fag lang, med en et fag bred karnap mod nord - der hvor karnappen i dag findes.

Udsnit af kort fra 1818. Her ses gården med en karnap ud til Østergade. Kortet svarer nøje til den beskrivelse der kendes i 1811 i forbindelse med brandforsikring af gården.

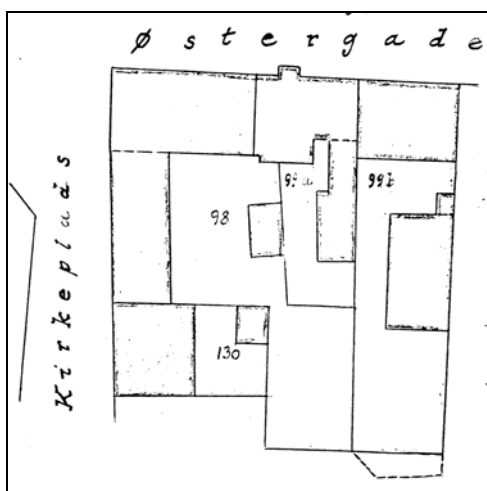
Landmåler E.C.A. Erichsens kort over Rønne 1818. Bornholms Museums arkiv.

Det er midt i denne lange længe fra 1753 at Karnaphuset – seks fag lang - ligger i dag.

Karnaphuset er fredet og blev fra 2004 – 2008 erhvervet og restaureret af Kulturstyrelsen. Karnaphuset er nu i privat eje.

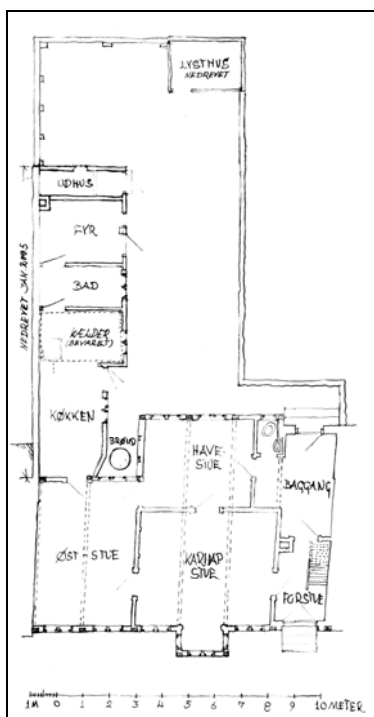
Under udgravninger til kloak og fundamenter inde i huset og i gården - hvor et ældre sidehus nu er erstattet af et nyt – fulgte Bornholms Museum gravearbejdet. Der blev ikke foretaget en egentlig arkæologisk udgravning, idet byggegrunden var ”godt gennemrodet” efter et par århundreders byggeri, kloakering osv.

Der blev fundet et par gamle brolægninger under hinanden, og nogle steder havde man været ca. to meter nede til ”jomfrueligt” sandlag, hvor en 100 år gammel kælder har været udgravet. Der blev fundet en del potteskår, både ude og inde, som fortæller lidt om gammel keramik tilbage til første halvdel af 1600-årene. De mest interessante potteskår er dog skår fra *ovnkakler*, som formodes at være fra skovridderens stuer i 1600tallets gård.

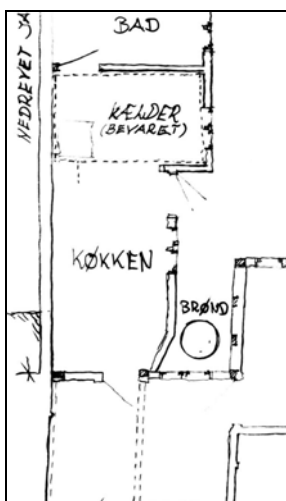
Den store gård blev udstykket flere gange fra midten af 1800-årene, og der var en noget ”broget” opdeling, hvor Karnaphuset lå indeklemt i midten, med et langt sidehus, som blev opført omkring 1900 efter den sidste udstykning. Stort set sådan var situationen i 2005.

Kortudsnit, 1911 fra K. Thorsens beskrivelse, 1947.
Fra Bornholms Museums arkiv.

Nord vender nedad

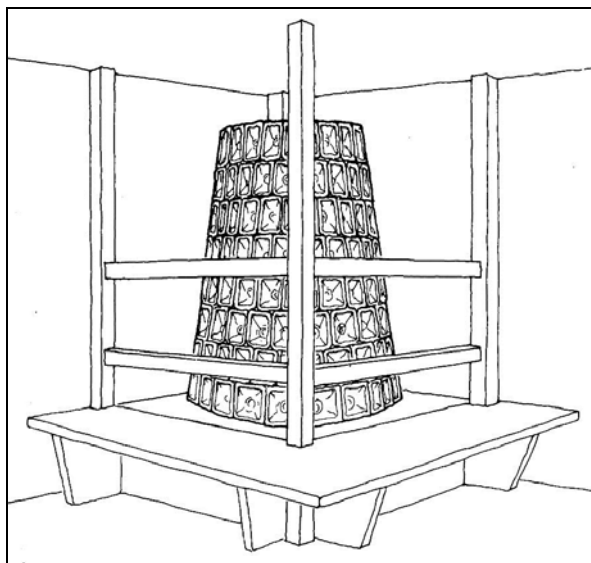
Til venstre: Karnaphuset 2004, før det smalle sidehus blev revet ned – det var stærkt nedbrudt af svamp og i meget dårlig stand, - og i øvrigt ikke fredet. Nedenfor: udsnit af samme plan.

Det er i området ved sidehusets kælder og inde i hjørnet ved brønden (tilfyldt) og under det gamle køkken fra 1900 – at der er gjort fund af brolægninger og en del potteskår. Netop i dette område har kældernedgravningen, kloak- og vandrør ”forstyrret” lagene, men det er i de underste lag ca. ½ meter nede at kakkelfragmenterne er fundet.

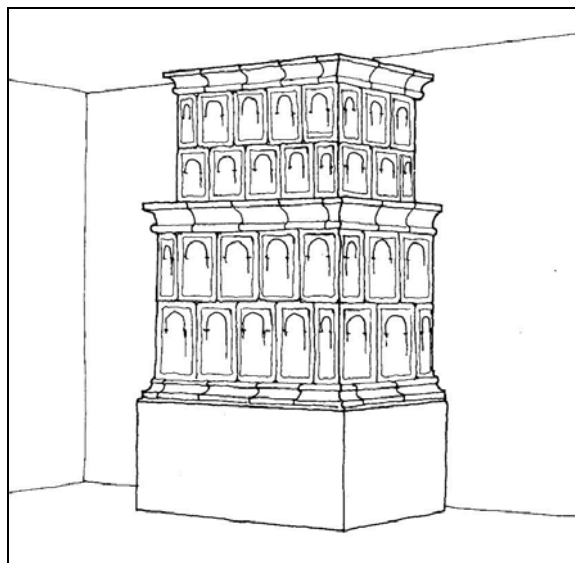
Kakkelovn

Ordet "kakkelovn" forbinder de fleste nok med de sorte runde jernovne fra Bornholms Maskinfabrik, men ordet stammer fra den type ovne, der var bygget op af kakler – pottemagerarbejde - opmuret i ler. De var almindelige i den sene middelalder og frem til midten af 1600-tallet, hvor jernbilæggerovnene af støbejernsplader langsomt vandt frem.

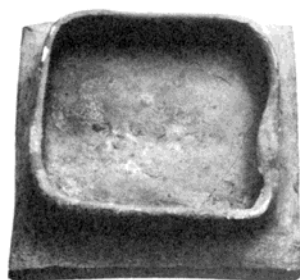

Rekonstruktionstegning af kakkelovn fra 14-1500-årene. På Bornholm er der fundet en del "pottetakler" fra sådanne ovne, især under udgravning på Damaskegård i Østerlars, efter den blev flyttet til Frilandsmuseet. På Middelaldercenteret har man rekonstrueret en sådan ovntype i stormandsgården.

Fra Bornholms Byggeskik på landet, af Niels-Holger Larsen, 1993.

Rekonstruktionstegning af kakkelovn fra 15-1600-årene. Fra arkivalier og jordfund kender vi denne type kakkelovne på Hammershus og større bøndergårde. Kaklerne til disse ovne kaldes "rumpekakler", og det er den type vi har fundet i Karnaphuset, fra den gård, der lå der før den nuværende, opført 1753.

Til venstre en kakkel fundet på Damaskegård i Østerlars. Til højre bagsiden af en "rumpekakkel" – det er den påsatte kant, der kaldes rumpen. Ved opmuringen er det rumpen, som sidder fast kant til kant i lermørtlen – hulrummet indenfor rumpen er åben direkte mod ilden, og bliver kraftig sodsværtet. Fra Bornholmske samlinger bind 12, 1978, Arneborg og Madsen, Bornholmske kakkelfund, og fra Nationalmuseet bog Kakler, af Liebgott, 1972.

I Karnaphuset har vi kun fundet stumper af ovnkakler, men kan dog se, at der er tale om fem forskellige kakketyper, alle rumpekakler. Bortset fra en enkelt lille stump af en uglaseret kakkel er de andre glaserede, grønne eller "sorte".

Kalkerne har ofte været dekoreret med figurer, som dem fra Damaskegård og andre steder på øen. Den ene fra vores fund er dog med bladornamentik og atypisk.

Brudstykker af en mørkgrøn glaseret rumpekakkel, uden tvivl med et større midterparti, som er sprængt af. Kaklen er 17,5 cm bred, og har formentlig været ca. 28 cm høj.

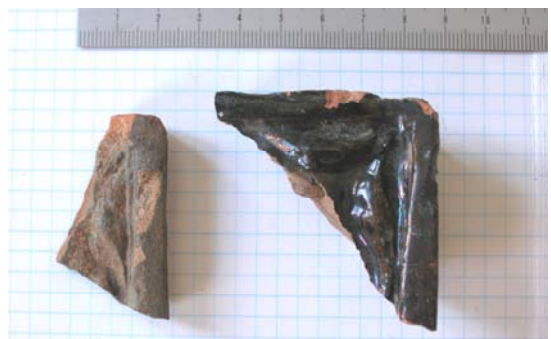
Dette kakkelfragment er usædvanligt, idet det synes at være en halvdel af en større kakkel. Det viser bagsiden, hvor "rumpen" er sprængt af. Den er meget mørk brungrøn, næsten sort, og skal uden tvivl ligne sort jern. Der har været en gul midterstribe, som der er lidt bevaret af. Et mindre stykke med samme bladornament, dog ikke nøjagtig som dette, viser at der må have været et symmetrisk motiv. Bredden er 17,5 cm.

Lille fragment med "æggestav" – kanten, tæt på et hjørne

Hjørne af en profileret ramme om et midtermotiv.

To ens motiver, hvoraf det venstre er uglaseret, og har sikkert været sortsværtet- det er svagt mørkt.

Kaklerne blev som regel importeret fra Nordtyskland, enten færdige, eller som træforme med mønsteret til lokal fremstilling.

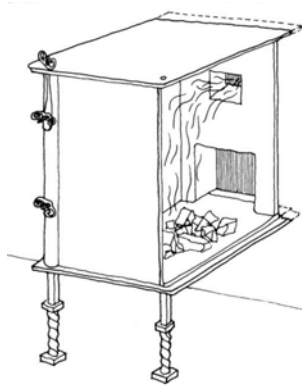
Fra første halvdel af 1600tallet kender vi til flere pottemagere på Bornholm, hvorfra der er beretninger om, at de har istandsat og opført kakkellovne på Hammershus, og nogle har også fremstillet grønglaserede kakler. Nogle af de fundne kalkler i karnaphuset kan således meget været fremstillet i Rønne.

Pottemager Johan Boye opsatte på Hammershus i 1659 "fire Jern Kachelovn med tilbehørig Potter" – det var uden tvivl en "overgangsform", hvor den nederste del var en støbejernsbilæggerovn med en overbygning af kalker.

*En "Jernkakkellovn",
bevaret på
Nationalmuseet.
Overdelen var
opmuret med kakler,
her i en fornem
udførelse.*

*Fra Gamle ovne i
Danmark, Gorm Benzon,
1979*

*En almindelig
bilæggerovn af
støbejernplader. Den
ene plade er på
tegningen "fjernet",
for at vise, hvordan
man fyrede fra den
åbne skorsten i
naborummet, og
dermed undgik røg og
møg i stuen.*

*Kan ses på
Melstedgård.*

*Fra Bornholms Byggeskik
på landet, af Niels-Holger
Larsen, 1993.*

Man efterlignede de sorte jernovne ved at sortsværte uglaserede kakler, eller fremstille dem med næsten sort glasur, som det ses på billederne af de fundne kakkelfragmenter ovenfor.

Kakkellovnene var opmuret i ler, og fungerede som bilæggerovne, dvs. at man fyrede fra et ildsted i naborummet – ofte køkkenet. Men de blev ustandselig utætte, revnede og måtte vedligeholdes – det var åbenbart pottemagerne arbejde, sandsynligvis fordi de havde med ler at gøre, lavede kakler til reparationer og opsatte nye ovne, som Hans Potter gjorde i vagtmesterens kammer på Hammershus i 1646 "af mine egne grønne glaserede sten". Derom kan man læse mere i *Bornholmske samlinger*, bind 12, 1978, i artiklen om de bornholmske pottemagere af Bodil Tornehave.

Jernbilæggerovnene, også med indfyring fra naborummet, var langt mere tætte og bestandige. Sådanne ovne, flotte med messingknopper på hjørnerne, findes ca. 100 år senere beskrevet i Abroes gård i 1781, og det er nok først i 1830-erne at der kommer såkaldte vindovne i husene, fritstående og "lettere", dog stadig af støbejern – og med indfyring i bunden af ovnen, i det rum de stod i. Sådanne ovne er der også spor efter i Karnaphuset, ligesom der er spor at en senere "porcelænsovn", lig de hvide svenske "masseovne"